

Hi ha bastantes coses que desvetllen inquietud en tot això, ja en l'aspecte merament filològic; l'única tranquil·litzadora era que tots els estudiosos s'havien atingut a la mateixa idea bàsica: l'adjectiu *fi* tret en una forma o altra de FINIS: Diez, M-Lübke (*Wb.*, 140) (REW₁₁₃, 3287), Wartburg, Bloch, Prati, els portuguesos, etc., jo mateix m'hi vaig haver d'adherir, com hem vist: no tant per llur autoritat com perquè no s'albirava altra llum, i perquè hi havia realment una base semàntica i fonètica palpable. I he de continuar reconeixent que la idea conté un gran nucli de realitat i d'encert.

Però també s'havia d'haver reconegut més francament que el lingüista xoca amb dificultats per donar una explicació entera i convincent: sobretot des del punt de vista morfològic. Es percep això en els esforços de tots: ja es nota que la meua conclusió d'aleshores és vaga i tot l'article és breu i reticent «desarrollado por los varios romances a base del sustantivo *fin*»; en els altres hi ha encara més reticència i no menys embaràs, i també es nota que alguns fan habilitats.

Sobretot per donar compte de la terminació: Diez pretengué que venia de FINITUS: en avançar la lingüística es veia que era impossible i quedà descartat. Fou Herzog qui féu l'esforç que ha quedat, amb un article de 1905 (*Bausteine Mussafia*, 484), estudis de talla mitjana, a les conclusions del qual M-Lübke s'até calladament. Alguns parlen d'un ll. vg. *FINUS (Bloch, etc.). M-Lübke i Wartburg amb més perspicàcia i experiència de lingüistes, adonant-se que això pertany no pas al ll. vulgar sinó al llatí inversemblant o impossible, ja ho rebutgen tàcitament; i Wartburg ha esborrat aquest monstre en la seva refosa de Bloch, i és clar que jo vaig donar entenent el mateix, tot retirant-me cap a la vaguetat.

Segons la fonètica històrica occitana FIDUS 'fidel, lleial' i FINIS havien de coincidir. Ara bé FIDUS 'fidel' va restar en romànic: en italià *fido* resta viu i vigorós fins molt més enllà del Renaixement: el *Pastor Fido* no és menys conegut que el *Fidus Achates*, i el mot formigueja pertot des de Dante, amb prolífica família: *mal'fido* S. XIX, *fidanzare*, *fidanza*, *fidanzata* des de Dante, per a la *fida* 'empriu, devesa' en les muntanyes de Toscana, Laci, Campània [1492], Apúlia (Ann. Caro, S. XVI), etc., i altres aplicacions de robusta vida popular i econòmica, veg. els dicss. com Prati.

En fr. antic *fi* és un adjectiu amb vida luxuriant des dels orígens fins al S. XIV (2 columnes de Godefroy III, 778), encara que després desaparegui; però tota l'èpica i els romans francesos en van plens: recordem els passatges cabdals de la *Chanson de Roland* (en la llengua de la qual la -D-, com és sabut, encara es conserva): «bataille avez: vus en estes tuit *fit*», «de ces paroles que vus avez dit / en quel mesure en purrai estre *fiz*?»; després apareix pertot: Benoit (*Ducs de Normandie*), Wace (*R. de Brist*), *Loherains*, *Floire et Blancheflor*, etc., fins a la *Châtelaine de Couci*. El sentit és 'lleial', però també 'segur', 'tranquil·litzat' i anàlegs: «De victorie *fis* e certains / vers la bataille vait le pas»

(Benoit), «De la mort *fiz*» (Roncevaux); *de fi* loc. adv. per 'del cert': *je say de fit*, «quant de *fi* sot que c'est l'ami / de la corbeille sailli hors» en *Floire et Blancheflor*. En *fi* tenim l'adverbi *fiement* «avec confiance», quatre vegades en els *Miracles* de G. de Coincy i en els *Sermons de St. Bernard*: «et sachez bien tot *fiement*», «*fiement* poras dire ---».

La continuïtat fins al romànic des de l'ús del llatí *fidus* es veu encara més clara si tenim a la vista el llatí dels merovingis on *fidus* es construeix amb *ab* (=de) i adquireix ja el sentit de 'segur': *fidus ab hominibus* en Gregori de Tours.² És eloqüent que entre aquests trenta-un passatges francesos tots trenta-un contenen el mot en masculí, *fi*, *fiz*: en femení no n'hi ha ni un. Es comprèn que entra en joc la idea abstracta, la figura del cavaller, el vassall lleial, la fermesa de l'home; si d'amor es tracta, en termes medievals, val la pena de ponderar l'enamorament de l'home apassionat, la constància poc de fiar en els costums del temps: de la donzella o la dona no cal dir-ho tant si no és en literatura satírica, que altrament seria estigmatitzada amb mots severes.

La idea de fer intervenir el ll. FIDUS en aquesta qüestió me la va suggerir un passatge de l'epos de *Philomena* o *Gesta Caroli* (Narbonès, princ. S. XIII) on l'oc. *fis*, tot essent el nostre adjectiu que hom creu sortit de FINIS, apareix en la frase «negús era *fis* de sa vida», on és manifest que *fis* de vol dir 'segur de' (com ja va veure Diez); això es repeteix en el gran trobador clàssic Gaucelm Faidit (c. 1200):³ «que-l reis cui es Paris / vol mais, a Saint Daunís / --- / conquer' esterlís / que tot quant Saladís / à ni ten en bailia: / d'on pot esser *fis*», i en *fi* també en oc. ant. tenim la locució adverbial *de fi* 'amb absoluta seguretat, cosa de refiar-se'n' usada per Bertran de Born en proclamar la imminent Croada a Ultramar: «qu'el pasará ab tal esforz ogan / com far poirà, so auch dir tot *de fi*» (més PSW III, 489; Rayn. III, 332). En els romans clàssics *esser fis de quaucú* o de *cauca re* és clarament 'segur': «le vilàs era de Molís, / e Guillem: fon ben de lui *fis* / quez a nul home non parlès / ---». *Flamenca* (3734), «domna --- / --- sen aparelhatz, / si negun --- per fol sen / vos cujava desmesurar, / bèn fos *fis*, de l'aunta vençar», *Jaufré* (v. 9574, que Lavaud i Nelly tradueixen «à venger votre honte: ce serait très sûr»).

En termes generals la -N' cau en la llengua dels trobadors, cosa en tot cas constant davant la -S del cas subjecte; des del punt de vista fonètic, FIDUS i FINIS havien de coincidir: per tant solament podem comptar amb el significat per decidir els dubtes, car les excepcions d'aquesta norma són rares. També, però, en l'aspecte fonètic hi ha alguna excepció que sembla orientar-nos cap a la -D- de FIDUS: en un *Lai* de Bonifaci *Calvo*: «Mas s'illh auzís / con li sui *fis* / e leials ses tot cor vaire, / non crei sufrís / c'aissís languís / *fiz* amanz e mercejaire; / mas non l'es vis / qe-il si' aclís / con sueil, car ieu non repaire / vas son país, / con li promís, / e per so-m liur' a mal-traire, / on plus li sui *fiz* amaire»; Appel (*Chr.*, 38, vv. 31-43, p. 79): els dos